

УДК 94:[930.2:334.712(477.83-25)“15/17”]

Н. О. Паславська

НАВЧАННЯ РЕМЕСЛУ У ЛЬВОВІ В РАНЬНОМОДЕРНИЙ ПЕРІОД: УЧНІ ТА ПІДМАЙСТРИ КРАВЕЦЬКОГО ЦЕХУ В XVI – НА ПОЧАТКУ XVIII ст.

Публікація порушує тему навчання ремеслу в кравецькому цеху Львова. Учні та підмайстри були невід'ємною складовою ремесла. Формально вони не належали до повноправних членів кравецького братства і перебували під опікою та контролем своїх наставників – майстрів. Однак без учнів та підмайстрів неможливим був процес виробництва та передачі досвіду між поколіннями. Під час навчання набувались фахові навички, вміння та досвід, що було основою розвитку подальшої професійної кар'єри. Підставою для дослідження стали цехові статuti та привілеї, котрі регулювали прийом на навчання, умови, терміни вишколу учнів, а також цехова книга, що суттєво доповнює демографічну складову історії кравецької корпорації.

Ключові слова: навчання, ремесло, кравецький цех, кравці, майстер, підмайстер, учень, Львів.

Реміснича тематика небагата на дослідження з історії цехових корпорацій. Окремими аспектами міської історії та діяльності цехів займалися лічені дослідники [1; 2; 3; 4; 5; 6]. У довоєнний та міжвоєнний період історики надавали перевагу ремеслам, що становили мистецьку цінність (малярам, мулярам та золотарям) [7; 8; 9]. Післявоєнна історіографія характеризується працями, що зосереджені на соціально-економічній складовій – внутрішньоцеховій боротьбі, протистоянні з партачами та занепаді ремесел [10; 11; 12; 13; 14]. Енциклопедичними стали роботи Луції Харевичової та Ярослава Кіся, що, проте, застаріли як інформаційно, так і методологічно [15; 16]. Історики незалежної України поволі, однак наполегливо почали проявляти інтерес до історії ремесел та окремих корпорацій [17; 18; 19; 20; 21; 22]. Втім багато питань з організації цехового устрою залишаються відкритими. Тут слід відзначити доробок львівського історика Мирона Капраля, для якого урбаністичні студії є пріоритетними, а реміснича проблематика представлена численними публікаціями [23; 24; 25].

Цехові корпорації являли собою спільноти, що мали визначену ієрархічну структуру, соціальний статус та поширювали вплив на всі сторони життя своїх членів. Керуючись правами, привілеями, та статутами, цехи створювали необхідні умови для професійної діяльності своїх членів, що поділялися на соціально-вікові групи (учні – підмайстри – майстри – цехмістри та столові майстри). Водночас процес соціалізації ремісників був тривалим і проходив декілька етапів під контролем досвідчених майстрів. Учні та підмайстри були невід'ємною складовою ремесла. Без них ставав неможливим процес передачі знань, вмінь та навичок, досвіду, техніки та секретів виробництва від одного покоління до іншого. Навчання учнів було необхідною умовою та першим етапом в розвитку цехової кар'єри усіх потенційних майстрів.

З огляду на актуальність урбаністичних студій, публікація порушує тему навчання ремеслу в кравецькому цеху у Львові в ранньомодерний період. Нами вперше подається огляд цієї проблеми, що визначає новизну дослідження. Джерельними ресурсами роботи послужили цехові статuti та привілеї, котрі регулювали прийом на навчання, умови, терміни вишколу учнів та визволення підмайстрів в кравецькому братстві [26], а також цехова книга запису протоколів прийняття та визволення учнів (1607-1717 рр.) [27], що суттєво доповнює демографічну складову історії кравецької корпорації. Хронологічні межі дослідження обумовлені наявністю та репрезентативністю джерельної інформації.

Учнівство (навчання, умови, терміни, особливості). Першою сходинкою на шляху до професійної кар'єри майстра було учнівство. Як правило, положення, які регулювали процес прийому, умови та терміни навчання містилися у цехових статутах ремісничих цехів. Кравецький цех Львова юридично закріпив свої ремісничі права та обов'язки в 1533 р., коли король Сигізмунд I дозволив львівським кравцям мати свій цех і встановив для них нові положення щодо ведення кравецького ремесла, підкресливши, поміж іншим, давню генезу діяльності цеху [26, с. 361]. Очевидно, через відсутність раніших документальних згадок, можна припустити, що кравецьке братство, як і більшість львівських цехів на момент ухвалення перших привілеїв, вже мали встановлені на рівні звичаю норми організації внутрішньоцехового життя (ієрархічну структуру, розподіл праці та обов'язків, звичаї тощо) [26, с. XXII]. Давні практики юридично закріплювалися з огляду на нові виклики часу, зокрема йдеться про звільнення львівських цехів від монополії краківських цехів у 1525 р., коли король Сигізмунд I затверджує права та привілеї львівських ремісничих корпорацій: *“Виймаємо та робимо вільними як майстрів-ремісників згаданого нашого міста Львова, так і їхніх підмайстрів та учнів, вивчених і невивчених, від пріоритету та юрисдикції старших і майстрів нашого міста Кракова”* [26, с. 5]. Тут фіксується водночас сформована віддавна базова триступенева цехова ієрархія (учень – підмайстер – майстер), що вкорінилася в ремісничому устрої невдовзі після прийняття та поширення магдебурзького права у другій половині XIV – на початку XV ст.

Цехові статuti кравців не надто рясніють інформацією про учнів, очевидно кравці орієнтувалися на прийняту у Львові ремісничу практику. Однак, навіть ті поодинокі згадки в статутах про хлопців, які приймалися на науку в сукупності із даними єдиної збереженої цехової книги та дотичною до проблеми літературою [10; 14; 16; 23; 24; 25], дозволяють простежити процес та особливості навчання кравецтву.

Передумовою навчання ремеслу було законне народження у шлюбі. Потенційні учні повинні були надати документ, який би це засвідчив. Могли звільнитись від такої процедури юнаки, котрі були місцевого

походження (зі Львова чи околиць). Натомість прибульці з далеких земель мали підтвердити законність свого народження письмовим документом чи, у разі його відсутності, занотованими свідченнями родичів, сусідів або опікунів [24, с. 552-553]. Особливо актуальним ставало таке підтвердження для тих осіб, які планували в майбутньому визволитися, вступати в цех та отримати міське громадянство [26, с. XXII]. Свідоцтво зберігалось у цеховій скриньці і видавалось кравцеві у випадку, коли він залишав цех. Так, сторінки цехової книги кравців рясніють записами про прийом на навчання хлопців і обов'язково фіксуються імена батьків чи опікунів, як свідчення "доброго походження" учнів [27, арк. 3-186].

Випробувальний період для юнака розпочинався одразу, як майстер погодив усі формальності з ним (якщо він був дорослим) чи його рідними або поручителями (у випадку малолітнього учня) і тривав два тижні, що зафіксовано у привілеї 1533 р. [26, с. 361]. Час "проби" свідомо обмежувався керівництвом цеху, щоб не допустити зловживання з боку майстра, адже кандидат на учня працював безоплатно. За цей час майстер визначав здатність хлопця навчатися кравецтву, а в разі успішного проходження практики, наставник зобов'язаний був повідомити в цеху про прийнятого учня та внести відповідне підтвердження до цехового реєстру. Так, запис про прийняття на навчання містив дані не лише про учня та його батьків (опікунів), а й нотував ім'я майстра [27]. Кожен бажаючий навчатися мусив платити "вступне" до цехової скарбниці [23, с. 213]. Оплату, зазвичай, здійснював сам майстер. Компенсували витрати останньому батьки чи опікуни. Однак, якщо учень походив з бідної сім'ї, то видатки могли враховуватися майстром й у інших формах, передовсім у безкоштовній праці хлопця по господарству [26, с. XXIII].

Цехові статuti регламентували кількість учнів, яких міг навчати майстер. Зокрема, в привілеї короля Стефана Баторія від 1576 р. визначено "(...) щоб кожен із майстрів утримував не більше одного учня" [26, с. 368], що підтверджується також грамотою короля Владислава IV від 1634 р. [26, с. 375], а за зловживання передбачався штраф у розмірі одного каменя воску (бл. 3,3 кг) [26, с. 369]. Натомість, історики Степан Білецький та Ярослав Кісь посилаючись на згаданий документ від 1634 р. називають цифру три [10, с. 16; 16, с. 78]. Зазвичай, встановлені в статутах обмеження порушувались. Як правило, багаті майстри, особливо цехмістри чи столові, користуючись своїм статусом та високим матеріальним становищем, могли обходити встановлені норми. Так, бідні майстри, переважно українці не мали учнів, бо фінансово не могли їх утримати, а багаті дозволяли собі вчити до десяти осіб. З огляду на те, що кравецький цех був спільним для представників двох націй та релігій – католиків та православних, статuti все ж такі обмежують цехові повноваження останніх: "Жоден із майстрів грецького обряду щоб не наважувався без відома цеху приймати учня або домовлятися, а про цю угоду має інформувати. Того учня за присутності всього цеху повинен оголосити. І коли оголосить, майстер уже не повинен мати учня три роки" [26, с. 375].

Термін навчання в кравецькому цеху тривав три роки, що фіксується як в цехових статутах, так і цеховій книзі [27]. Зрідка, але трапляються записи про чотирирічний період вишколу, припускаємо, для тих хлопців, які були молодшими за більшість [23, с. 212-213]. Джерела не нотують віку юнаків, котрі приступали вчитися кравецтву. Однак, вважаємо, що львівські кравці, аналогічно як їхні колеги з шевського цеху, приймали вихованців у підлітковому віці – 14-16 років [23, с. 216]. Варто наголосити, що великими пільгами користувалися сини та зяті майстрів, що могли дуже часто автоматично визволитися на підмайстрів. Втім, кравець повинен був внести до цехової книги запис про навчання сина чи зятя і покласти грошовий внесок у цехову скриньку. Так, формально, час навчання окреслювався до одного року: "Чесний Станіслав Гладішевич прийняв сина свого на науку Яна Гладішевича (...) на рік", занотовано у 1677 р, а вже наступного 1678 р. знаходимо запис про визволення "маслака" [27, арк. 87; арк. 282]. Статuti кравецького цеху також передбачали захист інтересів тих дітей, батьки яких померли, не визволивши їх: "Коли якийсь майстер помре і не вивчить чи не визволить свого сина, тоді такий майстрівський син буде визволений у тому цеху протягом чверті року (...) має до того цеху сплатити половину (не як інші) вартості" [26, с. 368]. Припускаємо, що сума вступного могла становити для "немаслаків" 2 злотих, для "маслаків" – 1 злотий [23, с. 211].

Кравецькі статuti не конкретизували взаємин учня всередині цеху, про що можемо здогадуватися на підставі допоміжних джерел. Протягом усього терміну навчання хлопець не отримував жодної грошової винагороди за свою працю, проживав з родиною свого вчителя під одним дахом, зобов'язаний був також допомагати по господарству та в інших потребах. Юнак знаходився на утриманні майстра, якому воно обходилося до 25 злотих на рік [10, с. 16]. Батьки або опікуни могли фінансово підтримувати сина, виділяючи кошти на взуття чи інші нагальні потреби [10, с. 16]. Підлітки з бідних сімей нерідко вдавалися до крадіжок в домі господарів, за що могли бути вигнані з братства чи фізично покарані. Особливо суворо карали учня, котрий залишав ремесло – він втрачав право на ті роки, що відбув, і у випадку поновлення навчання, мав починати з першого року [26, с. XXIV].

Завершувалося навчання в цеху визволенням учня на підмайстра. Процедура визволення відбувалася на кварталних зборах кравецького братства в присутності всіх майстрів. Цеховий наставник, в якого проходив вишкіл хлопець, засвідчував його законне народження відповідним листом. Учень одержував своєрідний атестат про навчання ремеслу із зазначенням терміну та місця навчання. Обов'язковими були грошові внески до цехової скарбниці, нерідко справлявся бенкет з нагоди свята. Часто значні матеріальні витрати були неспосильними для учнів, тоді їх переймав на себе майстер, записуючи визволення у борг. Юнак мусив неодмінно подякувати майстрові за навчання, відпрацювавши у нього безоплатно кілька тижнів, а то й більше (якщо йшлося про борг) [26, с. XXV]. Також майстри були зацікавлені в роботі тих учнів, які добре вправлялися в кравецтві, тому всіляко залучали їх до подальшої співпраці.

Оперуючи даними збереженої цехової книги, наводимо кількісну характеристику демографічної складової кравецького цеху [27, арк. 3-186]. За період 1607-1717 рр. (сумарно 111 років) 530 учнів було прийнято на навчання (4,8 щорічно) (див. табл. 1). Впродовж 1607-1650 рр. навчання в цеху розпочало 174 учні (4 щорічно), протягом 1651-1717 рр. – 356 учнів (6,2 щорічно). Порівняно з цехом шевців, де впродовж 1665-1732 рр. (сумарно 68 років) було прийнято на науку 2073 хлопців (30,9 щорічно), це в чотири рази менше [23, с. 179]. Найінтенсивніше майбутні кравці приступали до науки у 80-х рр. XVII ст. та з початком XVIII ст. (7-8 щорічно), найнижчі показники спостерігаються в 50-60-х рр. XVII ст. (2,5 щорічно), що пов'язано з буремними роками Хмельниччини. З огляду на термін навчання учнів в кравецького цеху, який тривав 3-4 роки, одночасно там могло навчатися 15-20 хлопців, для прикладу, в шевському цеху – до 90 осіб [23, с. 182]. За відсутності даних щодо кількості учнів для XVI ст., коли кравецький цех був найчисельнішим у Львові, можемо припустити, що бажаючих навчатися кравецтву могло бути більше. Однак, кравецьке ремесло не було таким масовим, як шевське, що перейняло першість у другій половині XVII ст. Близько 80 % тих, хто приходили вчитися кравецькому фаху у були жителями Львова та інших міст Руського і Белзького воєводства – Жидачева, Бережан, Городка, Жовкви, Мостиськ, Перемишля, Самбора, Яворова, Добромила. До 15 % були вихідцями з сіл Галичини – Давидова, Старого Села, Сокільників, Сихова, Головська тощо [27]. Їхня кількість була незмінною навіть після виходу у 1704 р. ухвали міської ради про заборону приймати учнів із сіл без дозволу власника села [25, с. 350].

Таблиця 1.

Вступ учнів до кравецького цеху Львова у 1607-1717 рр. (за даними цехових реєстрів)

Роки	Число учнів	Річно	Відсоток
1607-1616	25	2,5	4,7
1617-1626	46	4,6	8,7
1627-1636	41	4,1	7,7
1637-1646	48	4,8	9,1
1647-1656	29	2,9	5,5
1657-1666	21	2,1	4
1667-1676	38	3,8	7,2
1677-1686	75	7,5	14,2
1687-1696	53	5,3	10
1697-1706	73	7,3	13,8
1707-1717	81	7,4	15,3
Загалом	530	4,8	100

Підмайстрівство: особливості статусу. Чисельною групою в кравецькому цеху були підмайстри, які виконували основні роботи під керівництвом майстра. Підмайстрівство було другим, і для багатьох основним етапом професійної кар'єри. З огляду на скрутне матеріальне становище та численні грошові витрати при вступі в цех, далеко не кожен підмайстер міг дозволити собі стати майстром, не зважаючи на здібності чи бажання. Переваги надавались "маслакам", батьки яких могли визволити своїх дітей без жодних термінів та обмежень. Однак, для визволення діти майстрів могли проходити випробувальний термін у чужого майстра, котрий міг перевірити їхню здатність виконувати ремесло [26, с. XXVIII]. Серед записів цехової книги ми не знаходимо письмового підтвердження цьому, очевидно така практика носила усний характер у формі домовленості між майстрами.

В статутах кравецького цеху прописано кількість підмайстрів, які могли навчатися в одного майстра. Зокрема, в привілеї короля Стефана Баторія від 1576 р. йдеться про трьох [26, с. 368], а в грамоті короля Владислава IV від 1634 р. – двох підмайстрів [26, с. 375]. Очевидно, найчастіше підмайстрами залишалися працювати в майстра колишні здібні учні, а також його сини чи зяті. В статутах кравецького цеху, що був спільним для поляків та українців існували обмеження етно-конфесійного характеру щодо навчання підмайстрів: *"Якщо підмайстер католицької віри звідкись до міста прийде працювати у ремеслі і хтось із майстрів-католиків матиме підмайстра руського обряду, тоді, за давнім звичаєм, руський підмайстер відпрацює один тиждень, а після виходу тижня відпускаючи русина, має прийняти католика без будь-якої перешкоди, під карою одного безміна воску [бл. 3,3 кг – Н. П.], однак за винятком, коли схочуть той католик і русин-підмайстер разом працювати"* [26, с. 375].

Обов'язковим ритуалом, що його проходив визволений учень було надання прізвища [28, с. 69-71], що символізувало не лише перехід в новий статус колишнього учня, але демонструвало монополію Львова, як ремісничого центру на території Руського, Подільського воєводства та Волині [26, с. XXVIII] на визволення учнів, що, нагадаємо, до 1525 р. належала виключно краківським цехам. Так, в привілеї короля Сигізмунда I від 13 вересня 1525 р. йдеться: *"Даємо та надаємо тим ремісникам і майстрам (...) Львова (...) повне та цілковите право приймати інших, здатних до того ремесла, і тих прийнятих у своїх ремеслах встановлювати, навчати й обирати на майстрів, надавати їм прізвища, що в Кракові та деінде не повинні змінювати, саме так, щоб усіх та кожного з підмайстрів тих львівських ремісників, у яких вони вивчилися (...) вважали правдивими та законними у Кракові та будь-яких інших місцях"* [26, с. 6]. У випадку, коли підмайстер прибував до Львова з прізвищем з тих земель, на які поширювалась монополія львівських цехів, кравецький цех (чи будь-який інший) міг його не визнавати, наполягаючи на своїй прерогативі [26, с. XXVIII]. Найчастіше прізвища були пов'язані з відповідними рисами характеру, фізичними чи

моральними якостями, професійними здібностями підмайстра [16, с. 79]. Після визволення у Львові та отримання прізвиська, підмайстри могли залишатися працювати тут, повертачись додому або мандрувати.

Церемонія визволення учня закінчувалась учтою, яку влаштовував новий підмайстер. Окрім частування, обов'язковими були грошові внески як для майстрів, так і для підмайстрів, що становили для останніх 1 гр. [гріш – Н. П.] та 1 квартник [26, с. 385]. Майстер міг фінансово підтримати учня під час визволення, коли в того не було коштів, за що хлопець мав віддячити безкоштовною працею протягом двох і більше тижнів, в залежності від суми заборгованості. Як підсумок процедури визволення учня ставав документ за підписами цехмістрів кравецького цеху, який засвідчував час навчання та фах нового підмайстра [23, с. 218].

Не всі визволені учні в кравецькому цеху Львова одразу ставали підмайстрами. Їхнім наступним кроком у професійній кар'єрі був т. зв. "робенець". Від учня робенець відрізнявся тим, що одержував платню, але нижчу, ніж підмайстер [26, с. XXIX]. У відновленому тексті статуту для кравецьких підмайстрів від 1646 р. фіксується оплата праці підмайстра у розмірі 1 гр., для робенця – 0,5 гр. [очевидно, денно – Н. П.] [26, с. 384]. Подальша доля робенця залежала від майстра, який вирішував, чи може він стати підмайстром, чи залишиться в чинному статусі. Дуже часто робенець не мав достатньо коштів або амбіцій, щоб продовжити цехову кар'єру. Історик Маврицій Горн вважав, що статус робенця пов'язувався лише з періодом, коли визволений учень відробляв у свого майстра (від двох тижнів до одного року) за половину винагороди підмайстра [14, с. 381]. Ми ж схильні вважати, що кравець в статусі робенця міг залишатися довше – кілька років або все життя.

Більшість статутів ремісничих корпорацій передбачали для підмайстрів обов'язкову мандрівку для підвищення кваліфікації [26, с. XXXII-XXXIII]. Та в статуті кравецьких підмайстрів від 1646 р. [26, с. 384] відсутня детальна інформація як про саму подорож, так і про т. зв. "мандрівне", що сплачувалося перед вступом і було раціональною альтернативою мандрівці. Загалом, підмайстри або робенці мандрували в міста або країни, де функціонував рівнорядний із львівським ремісничий цех й де можна було отримати ширші знання [26, с. XXIX]. В середньому подорож тривала один-два роки. Мандрівка також практикувалася, коли при вступі в цех претендент не зміг якісно виконати майстерштуку. Очевидно, пільгами користувалися "маслаки", для яких термін подорожі звужувався або ж взагалі не передбачався. Так, сини та зяті майстрів могли пройти процедуру вступу до цеху в статусі повноправного члена протягом року, маючи для цього відповідні фінансові ресурси та протекцію батьків.

Оплата праці кравецьких підмайстрів та робенців не була високою, порівняно з платнею представників інших ремесел. Так, в ординації 1646 р. зазначено, що "мито або платня підмайстрові – 1 гр., пахолку [робенцю – Н. П.] – 0,5 гр. Щоб жоден понад це не намагався домагатися більше у свого майстра" [26, с. 384]. Так, для прикладу, шапкарі отримували 6 гр. денно, а мулярі – 15-18 гр. [26, с. XXX]. Проте, кравчикам дозволялось отримувати платню від виробітку – т. зв. "шуфарк", тим самим підмайстер з робенцем не прив'язувались до одного місця, а могли вільно переходити до іншої майстерні. Водночас потрібно було мати достатні вміння та кваліфікацію вправного ремісника, щоб робота їхня була затребуваною: "Підмайстер, а також пахолки має бути вправним у майстерні, щоб не зробив збитків, не покладаючись на хлопця [учня – Н. П.]; після роботи віддає шовки, шнурки та інше, нічого не привласнює" [26, с. 384]. Підмайстри могли, очевидно, займатись додатковими заробітками, але у вільний від основної роботи час та з дозволу майстра. Категорично заборонялось працювати чи підпрацювати у позацехових ремісників (партачів), монастирських та шляхетських дворах.

Робочий час кравецьких підмайстрів тривав найдовше – 15-16 годин на добу. В статуті 1646 р. йдеться про те, щоб "жоден підмайстер, а також пахолки, щоб не наважувався встановлювати собі години для роботи, працюючи у майстра, особливо в час термінової роботи. Однак може залишити роботу у майстра влітку за дві години перед вечором, а від св. Михайла до Великодня – о третій у ніч (вставати), а в двадцятій – йти відпочивати" [26, с. 383-384]. У той час відлік часу вівся від заходу – перша година визначалася після заходу сонця, а двадцять друга – за дві години до заходу [14, с. 384-385]. Кравчикам заборонялося також відходити з майстерні до чи під час ярмарків або перед святами, коли в цеху було багато замовлень.

Кравецьке ремесло було одним із найпотужніших у Львові. Період його розквіту припадав на XVI – першу половину XVII ст., про що свідчила кількість майстрів, які активно вступали в цех та приймали міське право, водночас в братстві могло працювати до 70 і більше майстрів [16, с. 94]. Зрозуміло, що в такій ситуації, враховуючи фінансову складову вступу, підмайстрам було важче потрапити в цех, адже їхня кількість суттєво переважала, щонайменше в два рази. Так, наприкінці XV ст. кравецькі підмайстри утворили своє братство, про що свідчить текст відновленого майстрами кравецького цеху статуту для підмайстрів від 15 листопада 1646 р. [26, с. 379], що був підтверджений райцями 12 грудня 1646 р. [26, с. 385], до якого ми апелюємо вище. З тексту документа дізнаємося, що підмайстрівське братство існувало з 1491 р. Поштовхом до утворення організації кравецьких підмайстрів стала подія, описана в хроніці Бартоломея Зіморевича під 1507 р. про втечу повсталих учнів від своїх майстрів [29, с. 97-98]. Міська сторожа спробувала завадити втікачам, декілька з них загинули, а на тому місці згодом кравецький цех збудував церкву св. Анни, якою надалі опікувався. Таким чином, своїм вчинком підмайстри домоглися створення окремого братства та надання їм відповідного статуту, оригінал якого не зберігся.

Дисципліна та ієрархія були основними засадами організації цехового устрою. Відповідно до цих принципів в статутах визначалися положення, які регламентували життєдіяльність підмайстрівської організації. Зокрема, як і майстри, підмайстри мали своїх старших, котрі очолювали братство і обирались на щорічних зборах всіх підмайстрів. Кравецький цех також визначав двох майстрів-опікунів. Вибрані старші

мали стежити за порядком, дисципліною та дотриманням статутних положень. Братство кравчиків було під пильним наглядом цехових майстрів, які втручалися у всі сфери життя підмайстрів та робенців, щоб не допустити порушень та свавілля. Мешкали підмайстри в окремій господі, де й виконували своє ремесло та кожні два тижні проводили збори. Кожен новий кравчик, котрий приходив до міста, мав зайти до будинку підмайстрів і чекати доти, поки його покличе майстер. По понеділках підмайстри та робенці користувалися безоплатною лазнею. Статутні положення вимагали від них жити чесно, забороняли грати в азартні ігри, зловживати алкоголем, купувати собі одяг без відома майстра, спілкуватися з повіями та працювати у партачів. Регламентувалися також проведення різних учт, обідів чи бенкетів. Обмеження та контроль за дотриманням правил встановлювався також при товариських зустрічах підмайстрів на релігійні свята – т. зв. “бурсах”. Майстри дозволяли кравчикам “бурсу” лише раз на рік – на Різдво Христове [26, с. 384]. У випадку порушення встановлених приписів, передбачались різні види покарань – грошові стягнення, тілесні екзекуції чи позбавлення права займатися кравецтвом. Виконувались покарання самими ж підмайстрами у господі, де вони мешкали під час чи після зборів. За тими, хто прагнув уникнути покарання та йшов до іншого міста, висилали листи – т. зв. “трибовки”, де зазначались провини порушників [30]. “Трибований” підмайстер не міг влаштуватися на роботу з огляду на заплямовану репутацію доти, поки не очистився в цеху від своєї провини [26, с. XXXV]. Честь та гідність, зразкова поведінка та фахові знання були передумовою продовження успішної кар’єри для кравців, але вже в статусі майстра.

Дані цехової книги кравецької корпорації дозволяють уточнити кількісні показники складу підмайстрівського братства в XVII – на початку XVIII ст. [27, арк. 187-310]. В період 1615-1712 рр. (сумарно 99 років) визволилось 349 учнів (3,6 щорічно) [див. табл. 2] із 530, які розпочали навчання, тобто частина учнів (181 учень, третина від загалу) відсіювалась, переходили працювати в інші міста, залишали ремесло чи помирили. В період 1615-1650 рр. визволилось 128 учнів (3,7 щорічно); в період 1651-1712 рр. – (3,6 щорічно). Як бачимо, процес визволення учнів в кравецькому цеху був стабільним – 3,6 учнів визволялися щороку. Проте, порівняно з цехом шевців, в період 1665-1738 рр. тут підмайстрами ставали 17 осіб щорічно [25, с. 347], цей показник був низьким, однак сталим. Попри різючу кількісну відмінність із шевцями, кравецьке ремесло стабільно розвивалось і було затребуваним у суспільстві.

Таблиця 2.

Число підмайстрів кравецького цеху Львова у 1615-1712 рр. (за даними цехових реєстрів)

Роки	Число учнів	Річно	Відсоток
1615-1624	29	2,9	8,3
1625-1634	40	4	11,5
1635-1644	33	3,3	9,5
1645-1654	28	2,8	8
1655-1664	16	1,6	4,6
1665-1674	23	2,3	6,6
1675-1684	53	5,3	15,2
1685-1694	44	4,4	12,6
1695-1704	41	4,1	11,7
1705-1712	42	5,3	12
Загалом	349	3,6	100

Таким чином, навчання ремеслу в кравецькому цеху Львова мало свої особливості, пов’язані із організаційними та матеріальними питаннями. Щоб отримати гідний статус майстра в ранньомодерному суспільстві потрібно було пройти необхідні ступені цехової драбини – учнівство та підмайстрівство. Найлегше це вдавалося синам та зятям майстрів. Однак кожен, хто мав можливість (насамперед, фінансову) виконати вимоги, прописані в статутах та визначені цеховою старшиною, а також необхідні здібності, вміння та навички, міг в перспективі стати повноправним членом кравецького братства і рухатись далі по щаблях професійної кар’єри. Принципи корпоративізму, ієрархії та дисципліни були основою цехового устрою та необхідними критеріями для передачі досвіду наступним поколінням ремісників.

Джерела та література

1. Arłamowski K. Dzieje przemyskich cechów rzemieślniczych w dawnej Polsce / K. Arłamowski. – Przemysł, 1931. – 252 s.
2. Bąkowski K. Dawne cechy krakowskie / K. Bąkowski. – Kraków, 1903. – 154 s.
3. Pachowski J. Zmierch sławnych. Z życia mieszczyń w Krakowie w XVII i XVIII wieku / J. Pachowski. – Kraków, 1956. – 532 s. + 40 tabl.
4. Pazdro Z. Uczniowie i towarzysze cechów krakowskich od drugiej połowy wieku XIV do połowy wieku XVII / Z. Pazdro. – Lwów, 1900. – 122 s. (Studia nad Historią Prawa Polskiego. – Т. 1. – З. 4).
5. Ptański J. Miasta i mieszczanstwo w dawnej Polsce / J. Ptański. – Kraków, 1934. – 512 s.
6. Клименко П. Цехи на Україні / П. Клименко. – К., 1929. – Т. 1. – Вип. 1. – 200 с.
7. Kowalczyk M. Cech budowniczy we Lwowie za czasów polskich do r. 1772 / M. Kowalczyk. – Lwów, 1927. – 94 s.
8. Łoziński W. Złotnictwo lwowskie w dawnych czasach: 1384-1640 / W. Łoziński. – Lwów, 1889. – 112 s.
9. Mańkowski T. Lwowski cech malarzy w XVI i XVII wieku / T. Mańkowski. – Lwów, 1936. – 126 s. (Biblioteka Lwowska. Т. 36).
10. Білецький С. Боротьба підмайстрів з майстрами у Львові в середині XVII ст. / С. Білецький // 3 історії західноукраїнських земель. – К., 1960. – Т. 5. – С. 15-24.
11. Крип’якевич І. Боротьба нецехових ремісників проти цехів у Львові (1590-1630) / І. Крип’якевич // 3 історії західноукраїнських земель. – К., 1957. – Вип. 1. – С. 5-14.
12. Соціальна боротьба в місті Львові в XVI–XVIII ст.: Збірник документів / Під ред. Я. П. Кіся. – Львів, 1961. – 444 с.

13. Яценко Г. Розклад цехів м. Львова в 1740-1770-х рр. / Г. Яценко // З історії західноукраїнських земель. – Львів, 1957. – Т. 2. – С. 67-77.
14. Horn M. Towarzysze cechów lwowskich w walce z wyzyskiem mistrzów w I połowie XVII w. / M. Horn // Kwartalnik Historyczny. – Warszawa, 1959. – R. 61. – Zesz. 2. – S. 379-401.
15. Charewiczowa Ł. Lwowskie organizacje zawodowe z czasów Polski przedrozbiorowej / Ł. Charewiczowa. – Lwów, 1929. – 196 s.
16. Кісь Я. Промисловість Львова у період феодалізму (XIII–XIX ст.) / Я. Кісь. – Львів, 1968. – 224 с.
17. Коваленко О. Ремісничі цехи м. Полтави XVIII ст. / О. Коваленко // Краєзнавство. – 2010. – № 1-2. – С. 130-135.
18. Крапивний Р. Розвиток ремісничих спеціальностей на території Ніжинського полку у середині XVII–XVIII ст. / Р. Крапивний // Український історичний збірник. – К., 2013. – Вип. 16. – С. 58-67.
19. Мельник Б. Львівські зброярі. 2. Мечники / Б. Мельник // Записки Львівського історичного музею. – Львів, 2000. – Вип. 9. – С. 67-74; 2001. – Вип. 10. – С. 25-32.
20. Голездренко О. Львівський цех мечників / О. Голездренко // Дрогобицький краєзнавчий збірник. – Дрогобич, 2005. – Вип. IX. – С. 194-201.
21. Щербина С. Кравецькі та ткацькі цехи на території Північного Лівобережжя у XVII – на початку XVIII ст. / С. Щербина // Література та культура Полісся: Збірник наукових праць. – Ніжин, 2012. – Вип. 70: Історико-культурні процеси Лівобережної України в загальноукраїнському контексті. – С. 46-56.
22. Щербина С. Ремісничі цехи Північного Лівобережжя у XVII–XVIII ст. [Текст]: автореф. дис. ... канд. іст. наук: 07.00.01 / С. Щербина. – К., 2011. – 20 с.
23. Капраль М. Люди корпорації: Львівський шевський цех у XVII–XVIII ст. / М. Капраль. – Львів, 2012. – 552 с. + 16 іл.
24. Капраль М. Навчання ремеслу у Львові а ранньомодерний період: учні та підмайстри за статутами ремісничих цехів / М. Капраль // Urzędy państwowe, organy samorządowe i kościelne oraz ich kancelarie na polsko-ruskim pograniczu kulturowym i etnicznym w okresie od XV do XIX wieku. – Kraków, 2010. – S. 551-573.
25. Капраль М. Цехові книги шевського цеху як джерела до історичної демографії Львова XVII–XVIII ст. / М. Капраль // Львівська національна наукова бібліотека імені В. Стефаника: історія і сучасність: Доповіді і повідомлення Міжнародної наукової конференції (Львів, 28-30 жовтня 2010 р.). – Львів, 2010. – С. 346-351.
26. Економічні привілеї міста Львова XV–XVIII ст.: привілеї та статuti ремісничих цехів і купецьких корпорацій / Упоряд. М. Капраль. – Львів, 2007. – 816 с.
27. Центральний державний історичний архів України у м. Львові: Ф. 52 (Магістрат м. Львова). – Оп. 2. – Спр. 1005. – 310 арк.
28. Балушок В. Світ середньовіччя в обрядовості українських цехових ремісників / В. Балушок. – К., 1993. – 120 с.
29. Зіморевич Б. Потрійний Львів: Leopolis Triplex / Б. Зіморевич; ред. О. Шишка. – Львів, 2002. – 224 с.
30. Wiśniewska H. Trybować, trybowny i trybówka – zapomniane nazwy kary cechowej w Przemysłu (XVII w.) / H. Wiśniewska // Język polski. Współczesność. Historia / Red. W. Książek-Bryłowa, H. Duda. – Lublin, 2003. – S. 355-366.

Paslavska N. O. Learning the craft in Lviv in the early modern period, apprentices and journeymen of a tailoring workshop in the XVI – early XVIII centuries.

The publication touches upon a theme of learning a craft in one of the tailoring workshops in Lviv. Both apprentices and journeymen were an integral part of a tailor craft. While formally neither belonged to the tailoring fraternity, they were under the care and supervision of their craftsmen. However, it should be emphasized that without the apprentices and journeymen transferring knowledge and experience between different generations would not have been possible. During the study period, professional skills, abilities and experience that would become the basis for a further professional career were acquired. Workshop statutes and privileges that govern admission to the training, conditions and duration of the training as well as the workshop record book, which greatly complements the demographic component of the history of a tailoring corporation, are the main topics covered by this research.

Key words: training, craft, tailoring workshop, craftsman, journeyman, apprentice, Lviv.

Паславская Н. О. Обучение ремеслу во Львове в раннемодерное время: ученики и подмастерья портного цеха в XVI – в начале XVIII в.

Публикация затрагивает тему обучения ремеслу в портном цехе Львова. Ученики и подмастерья были неотъемлемой составляющей ремесла. Формально они не принадлежали к полноправным членам портновского братства и находились под опекой и контролем своих наставников – мастеров. Однако без учеников и подмастерьев невозможным был процесс производства и передачи опыта между поколениями. Во время учебы приобретались профессиональные навыки, умения и опыт, что было основой развития дальнейшей профессиональной карьеры. Основанием для исследования стали цеховые уставы и привилегии, которые регулировали прием на обучение, условия, сроки подготовки учащихся, а также цеховая книга, что существенно дополняет демографическую составляющую истории портновской корпорации.

Ключевые слова: обучение, ремесло, портной цех, портные, мастер, подмастер, ученик, Львов.